

اینترنت و تاثیر آن بر فعالیت‌های القاعده

حوریه نکته دان *

حافظه سیفی آت‌شگاه **

چکیده

بسیاری از فرایندهای جهانی و همچنین بسیاری از مفاهیم مثل امنیت، تهدید و...، تحت تأثیر رشد حیرت انگیز و جهان شمول فناوری اطلاعات و ارتباطات قرار دارند. با توجه به تحولات در این عرصه‌ها، این نوشتار سعی بر آن دارد که تأثیر و نقش اینترنت را به عنوان یکی از مهمترین ابزار فناوری اطلاعات، در فعالیت‌های گروه القاعده پس از ۱۱ سپتامبر مورد بررسی قرار دهد. از این رو پژوهش حاضر عهده دار پاسخ به این سؤال بنیادین است که آیا اینترنت در گسترش فعالیت‌های القاعده تأثیر اساسی و حیاتی داشته است؟ القاعده چگونه از اینترنت در جهت گسترش فعالیت‌های خود استفاده می‌کند؟ در پاسخ به این پرسش‌ها بیان خواهیم کرد که اینترنت و فضای مجازی اهمیت حیاتی برای فعالیت‌های القاعده پیدا کرده است و القاعده با استفاده از اینترنت به سازماندهی نیروهای چند ملیتی و دیگر فعالیت‌های خود می‌پردازد.

* عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

** کارشناس ارشد روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبائی، عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور اردبیل

کلید واژه ها

فناوری اطلاعات و ارتباطات، امنیت، گروه القاعده.

مقدمه

استفاده از فن آوری اطلاعات در تمامی ابعاد حیات بشری، جهان را به سرعت تبدیل به یک جامعه ی اطلاعاتی کرده است. امروزه امکان دستیابی به اینترنت و استفاده از منابع اطلاعاتی در تمامی جوامع بشری روندی تصاعدی را طی می نماید و جوامع مختلف هر یک با توجه به زیرساخت های متعدد ایجاد شده، از مزایای فن آوری اطلاعات و ارتباطات استفاده می نمایند. آمارهای موجود حاکی از آن است که استفاده کنندگان از رایانه های شخصی به طرز شگفت انگیزی در حال افزایش است. فن آوری اطلاعات به خصوص اینترنت روزانه هزاران نشانه و اطلاعات جدید را در عرصه های مختلف و گوناگون به انسان ها در جوامع مختلف عرضه می کند. مهمترین تحولی که در عرصه های مختلف به ویژه در عرصه های امنیتی و به تبع آن در مفهوم تهدید و جنگ رخ داده است، تحول در ابعاد این مفاهیم می باشد. امروزه برخلاف دیدگاه های کلاسیک تهدید شامل بعد نظامی و استفاده از ابزارهای قهریه نمی باشد، بلکه ابزارهای فرهنگی، تکنولوژیکی، سیاسی، اقتصادی و... در به وجود آوردن مفاهیم ناامنی و تهدید دخیل هستند. پس از یازده سپتامبر القاعده به عنوان تهدیدی برای امنیت ملی و امنیت جهانی به شمار می رود. در این میان اینترنت به عنوان مهمترین ابزار در دست این گروه برای انجام فعالیتهای تبلیغاتی و فرهنگی... می باشد. بی شک گروه القاعده با توجه به دارا بودن بیش از ۵۶۰۰ سایت (با توجه به گزارش مجلس امنیت ملی عربستان سعودی) تهدیدی نوین در به زیر سوال بردن امنیت ملی کشورها ایفا می کند. پس از یازده سپتامبر به دلیل محدودیتهای فزاینده اعمال شده بر این گروه به عنوان یک گروه تروریستی در جهان، اینترنت و فضای مجازی اهمیت حیاتی برای القاعده پیدا کرده است، به گونه ای که در صورت عدم وجود اینترنت فعالیتهای این گروه با مشکلات اساسی

مواجه خواهد شد. القاعده با استفاده از اینترنت و ایجاد یک شبکه ارتباطی مجازی به سازماندهی نیروهای چند ملیتی خود می‌پردازد، همچنان با استفاده از اینترنت فعالیتهای آموزشی، تبلیغاتی، فرهنگی، ترویجی، سیاسی و نظامی را پی‌گیری می‌کند. در ابتدای مباحث به اهمیت و نقش فن‌آوری اطلاعات و اینترنت و تحولات حاصل از آن پرداخته و سپس به کالبد شکافی گروه القاعده و چگونگی بهره‌گیری آنان از این فناوری برای فعالیتهای خود خواهیم پرداخت.

اهمیت فن‌آوری اطلاعات

پیشرفت فن‌آوری اطلاعات، توسعه ارتباطات را فراهم کرده است. تکنولوژی اطلاعات شامل شبکه‌های اطلاعاتی کامپیوتری، کمیت و کیفیت اطلاعات قابل دسترسی در سطح جهانی را به شیوه‌ای بی‌سابقه دگرگون ساخته است. تکنولوژی ماهواره‌ای موجب ظهور رسانه‌های الکترونیکی در سطح جهان شده و فاصله مکانی و زمانی را از میان برداشته و حوزه مشترکی را در سطح جهان پدیدار کرده است.^(۱) پیشرفتهای تکنولوژیکی در ارتباطات دوربرد، دهه گذشته جریان اطلاعات و کالاها و خدمات اطلاعاتی را فوق‌العاده افزایش داده است. این امر باعث ارائه محصولات متنوع فراوانی گردیده است.^(۲) دنیا با اختراع فن‌آوری اطلاعات دوربرد یکپارچه شده و اطلاعات موانع را اعم از فیزیکی یا سیاسی درهم می‌شکند.^(۳)

رشد و توسعه فن‌آوری اطلاعات، جهان امروز را کوچکتر کرده است. اقتصاد کشورهای مختلف جهان به یکدیگر پیوند خورده اند. استانداردهای حقوقی خاص به عنوان قواعد جهانی پذیرفته شده، فرهنگ‌های مختلف به رقابت با هم برخاسته، هویت‌های جدیدی پدیدار گشته، جنبش‌های سیاسی مشابهی در سراسر جهان به راه افتاده و به هر حال تحولاتی از این دست چهره‌ی جهان و حیات بشری را دگرگون ساخته است.^(۴) ابزار و وسایل ارتباطی و اطلاعاتی تأثیر زیادی در کمرنگ کردن مرزها و شکل‌گیری فرهنگ‌های فراملی و فرامحلی داشته است. همان طوری که در مقطعی از تاریخ، استفاده از کاغذ، چرخ و جاده‌ها موجب حرکت در مسیری شد

که آنتونی گیدنز آن را جدایی زمان از مکانی خاص نامید^(۵) و توان قابلیت این ابزار موجب تسریع ارتباطات و نزدیک تر شدن فاصله‌ها شد و توان دولت‌ها را برای تسلط بیشتر بر مناطق حاشیه‌ای قدرت خویش بالا برد. در عصر حاضر نیز با پیدایش تکنولوژی اطلاعاتی همچون رسانه‌های الکترونیکی، تغییرات ساختاری‌ای ایجاد شده است که مک لوهان آن را «انفجار اطلاعات» می‌نامد. از نظر اول، این انفجار به معنی تمام تجارب انسانی در یک جاست، به نحوی که هر انسانی می‌تواند حوادث و مناظری را که بسیار دورتر از وی هستند احساس و امور مربوط به دیگر افراد بشر را مشاهده کند. وی این پدیده جدید را «دهکده جهانی» نام می‌گذارد.^(۶) اختراع و توسعه‌ی رسانه‌های جدید در قرن بیستم همچون تلفن، رادیو، تلویزیون، رایانه و... و تحولات سریع اخیر در حوزه‌ی ارتباطات همچون گسترش شبکه‌های ماهواره‌ای ارتباطات دیجیتال و اینترنت، سرعت توسعه‌ی ارتباطات را صد چندان کرد. هم‌زمان با توسعه‌ی ارتباطات، تحولاتی نیز در آن‌ها رخ داد. چنانچه واترز در این باره از پنج روند نام می‌برد:

۱- کوچک کردن به معنی کاهش اندازه‌ی وسایل و ابزار ارتباطی.

۲- شخصی کردن به معنی اینکه دامنه‌ی استفاده از وسایل ارتباطی روز به روز شخصی‌تر می‌شود.

۳- پخش که به معنی افزایش دسترسی به فناوری رسانه‌های گروهی است.

۴- یکپارچگی که به معنی کاربرد ریز تراشه برای انتقال‌های صدا، تصویر، متن و... است.

۵- استقلال جویی به معنی گسترش روز افزون میزان استقلال کاربران رسانه‌ها و افزایش

مکان انتخاب برای آنها.^(۷)

ارتباطات الکترونیکی و پردازش اطلاعات دیجیتالی دیگر زمینه‌های مهم نوآوری تکنولوژی است. برای مثال، رادیوهای دیجیتالی که از طریق ماهواره‌ها امواج را دریافت می‌کنند، امکانات جدیدی برای پخش برنامه‌های برون مرزی کم هزینه و با ظرفیت بالا فراهم خواهد کرد. تکنولوژی میکروسولوی برای تلفن‌های همراه امکان افزایش تعداد مشترکان و گسترش

ظرفیت‌های تجهیزات را فراهم خواهد کرد، که بعضی از این تلفن‌های جیبی توانایی ارسال نامبر و پست الکترونیکی و پیام‌های صوتی را دارند. ساخت میکروچیپس‌های سیلیکونی تجاری در سال ۱۹۷۱، کامپیوترهای شخصی (PC) در سال ۱۹۸۱ و کمی پس از آن کامپیوترهای دستی یا قابل حمل و سایر پیشرفت‌ها موجب افزایش شدید در انواع، اندازه و سرعت پذیرش داده‌ها به وسیله ی کامپیوتر شده اند.

به طور خلاصه، روند تغییرات تکنولوژی بدون تردید به عنوان نیروی تقویت کننده ی فراروندگی جغرافیایی قلمروگرا ادامه خواهد یافت.^(۸)

تکنولوژی اطلاعات

تکنولوژی اطلاعات را می‌توان نقطه ی همگرایی الکترونیک، پردازش داده‌ها و ارتباطات دوربرد دانست. این همگرایی دو جنبه دارد: نخست از میان رفتن فاصله‌ها و در نتیجه قرار گرفتن رایانه‌های سابقاً منزوی از هم در یک شبکه ی گسترده ی جهانی، دوم رایانه مند شدن سیستم‌های ارتباطات دوربرد که موجب ایجاد ظرفیت‌های جدیدی برای انتقال صدا و تصویر می‌شود. شایان ذکر است که تکنولوژی اطلاعات، صنعتی نیست که به قله ی اوج خود رسیده باشد. بلکه برعکس در حال افزودن بر کارایی خود است و هر روز منسجم تر می‌شود. تردیدی نیست با نوآوری‌هایی که آشکارا کاربردهای متعدد و مختلف و غیر قابل پیش بینی دارند، این تکنولوژی جهش بزرگی به پیش خواهد داشت. برای تبیین و توضیح این فرایند جدول تکنولوژی اطلاعات می‌تواند منبع جامعی باشد. در این جدول به حاکمیت سیستم‌های متفاوت در سال‌های مختلف از مبدأ پیدایش این تکنولوژی اشاره شده و تحولات آینده ی آن نیز بازگو شده است.

جدول ۱- تحول صنعت تکنولوژی اطلاعات (۲۰۱۵-۱۹۶۴)

محوریت محتوی ۲۰۰۵-۲۰۱۵	محوریت شبکه ۱۹۹۴-۲۰۰۵	محوریت کامپیوترهای شخصی ۱۹۸۱-۱۹۹۴	محوریت سیستم‌ها ۱۹۶۴-۱۹۸۱	
افراد	مصرف کننده	حرفه ای	صنعتی	مخاطب کلیدی
نرم افزار	ارتباطات باند پهن	پردازشگر مایکرو	ترانزیستور	تکنولوژی حاکم
قانون تغییر و انتقال (Transformation)	قانون مت کالف (Metcalf)	قانون مور (Moore)	قانون گروش (Grosch)	اصل حاکم
خدمات	خدمات دارای ارزش افزوده	محصولات استاندارد	سیستم‌های اختصاصی	عرضه فروشنده
مورد توجه مصرف کننده	روی شبکه	غیر مستقیم	مستقیم	کانال
شفافیت	شبکه‌های عمومی	شبکه‌های داخلی	مرکز اطلاعات	مرکز توجه شبکه
مجاز کردن	خدمات برای مصرف کننده	سودآوری	میزان کارآمدی	مرکز توجه مصرف کننده
محاط شده	زنجیره کامپیوتر و ارتباطات واحد	زنجیره ارزشی افقی کامپیوتری	یکپارچگی عمومی	ساختار تأمین کننده و کارپرداز
تأمین کنندگان محتوی	چرخاننده‌های ملی	اجزای تشکیل دهنده آمریکا	سیستم‌های آمریکا	رهبری تأمین کننده و کارپرداز
میزان بالا تا حدی که اندازه گیری ممکن نیست.	۳ تریلیون دلار	۴۶۰ میلیون دلار	۲۰ میلیون دلار	حجم بازار در پایان دوره

: به نقل از International Data Corporation

Kevin Hill & John Hughes, Cyber Politics: Citizen Activision in the Internet,

Mary Land, Rowman & Lifflefiel Inc. 1998, p.x.

اما در این منظر آن چه توجه ما را بیش از پیش به خود جلب می‌کند پدیده‌ی اینترنت است. پدیده‌ی ای که جامع تمام معلومات بشری است.^(۹)

اینترنت و ارتباطات

نیم قرن پیش «لوئیس برجس» دو داستان کوتاه به گزارش درآورد که در آن‌ها از یک کتابخانه‌ی نامحدود و یک مکان خارق‌العاده که در آن همه چیز یافت می‌شود صحبت شده بود. پدیده‌ی اینترنت توانسته است رویاهای این رمان نویس را برآورده سازد و تحولی شگرف در امور ارتباطات به وجود آورد. استفاده از فن آوری اینترنت، ارتباطات پیچیده‌ی ای را بین فعالیت‌های محلی و تعامل از راه دور برقرار می‌کند. در حقیقت بسیاری از مشخصه‌های اینترنت مستقیماً به ارتباط عمیق آن با فرایندهای جهانی اشاره دارد.^(۱۰) این شبکه دو کارکرد مهم دارد: نخست به مفهوم گروه تحقیق، بعدی جهانی می‌بخشد. به کمک این شبکه، پژوهشگران می‌توانند بدون آن که لازم باشد در مکان واحدی گرد آیند به همکاری و مبادله آراء و انجام دادن آزمایش‌ها یا شبیه‌سازی‌های مشترک بپردازند. دوم اینکه، اینترنت متنوع‌ترین منابع اطلاعات را دارد و در دسترس مراجعه‌کنندگان قرار می‌دهد. این شبکه به شبکه‌ی ای جهان گستر تبدیل شده است. این شبکه هزاران سرویس دهنده ایجاد شده به وسیله‌ی شرکت‌ها، خدمات، دانشگاه‌ها، یا حتی افراد خصوصی را به هم مرتبط می‌سازد. این سرویس دهنندگان دسترسی به انواع اطلاعات، نوشته، عکس، تصاویر متحرک و صدا را به رایگان یا با هزینه‌های ناچیز امکان پذیر می‌سازند. به کمک نرم افزارهای بسیار مؤثری که استفاده از آن‌ها برای مصرف‌کنندگان آسان است، سفر بر روی این شبکه هیچ‌گونه دشواری عمده‌ی ای نخواهد داشت. کلید موفقیت اینترنت این است که تنها شبکه جهانی است که دسترسی به آن به راحتی امکان پذیر است. پدیده‌ی ای که از آسیا گرفته تا آمریکا و از آمریکای لاتین تا آفریقای محروم را تحت پوشش قرار داده است. از همان زمان که رسانه‌های چاپی شکل گرفت حاکمیت‌ها سعی کردند نظم و قاعده‌ی ای

برای مهار آن ایجاد کنند. عناصر تکنولوژی قدیمی همچون رادیو، تلویزیون متمرکز و وابسته به فرکانس‌ها بود. دولت‌ها با پرداخت هزینه‌هایی برای ارسال پارازیت می‌توانستند کنترل خود را مصون نگه دارند اما پدیده‌ی اینترنت از این کنترل مستثنی است. با نگاهی به تاریخچه‌ی عناصر قدیمی تکنولوژی همچون تلویزیون، رادیو، تلفن در می‌یابیم که ۱۲ سال طول کشید تا تلویزیون ۵۰ میلیون استفاده کننده برای خود فراهم کند. در مورد تلفن این جریان ۷۵ سال به طول کشید. اما در خصوص اینترنت تنها ۵ سال طول کشید تا ۵۰ میلیون کاربرد اینترنتی به وجود آیند. توسعه‌ی اینترنت مانند تکوین الفبا رخدادی تاریخی است که بر دیگر تکنولوژی‌ها و نیز بر اندیشه‌ها تأثیر گذاشته است.

در ضمن اینترنت فضای مجازی را ایجاد کرده که در آن بسیاری با هم صحبت و بحث می‌کنند، عقاید سیاسی و مذهبی و... یکدیگر را به چالش می‌کشند و از اندیشه‌های یکدیگر مطلع می‌شوند.

روند تصاعدی استفاده از اینترنت

اثر رشد فزاینده‌ی بهره‌گیری از اینترنت و ماهواره، ایجاد فضای مجازی جدیدی است که انسان‌ها را از طریق رایانه‌های شخصی و یک خط تلفن با تمامی دنیا مرتبط کرده و میلیون‌ها نشانه، اطلاعات، فرصت و مخاطره جدید در اختیار آنان قرار داده است.

انقلاب ارتباطات الکترونیکی تا حد بسیاری جامعه جهانی را تغییر داده و زندگی خصوصی را نیز دست خوش تحولات تازه‌ای نموده است. اینترنت و ماهواره هر روزه هزاران نشانه و میلیون‌ها اطلاعات جدید را به انسان‌ها و به خصوص نخبگان جوامع مختلف عرضه می‌کنند و از این طریق اندیشه‌ها، نظریات، ارزش‌های آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. آمار انکتاد نشان می‌دهد که تعداد استفاده کنندگان از رایانه‌های شخصی به طرز شگفت‌انگیزی افزایش می‌یابد و میزان این رشد در کشورهای در حال توسعه به اندازه کشورهای صنعتی است. در سال ۱۹۹۵ در کل کشورهای در حال توسعه از هر ۱۰۰ نفر ۱ نفر از رایانه شخصی استفاده می‌کرد. در حالی

که در سال ۲۰۰۱ این رقم به ۲/۷ نفر و در سال ۲۰۰۲ به سه نفر رسیده است. یعنی ظرف ۸ سال، ۳ برابر شده است. در کشورهای توسعه یافته نیز این تعداد از ۱۵ نفر در سال ۱۹۹۵ به ۴۵ نفر در سال ۲۰۰۱ رسیده که میزان رشد آن همان ۳۰۰ درصد است. این آمار نشان می‌دهد که وسایل ارتباط رایانه ای در دهه‌های اخیر به طرز سریع و شگفت‌انگیزی رشد کرده و این رشد با شتاب بیشتری ادامه دارد. جدول ذیل گواه این مدعا است.^(۱۱)

سال	۲۰۰۱-۲۰۰۰	۲۰۰۲-۲۰۰۱
جهان	۲۵/۷	۲۶/۳
کشورهای توسعه یافته	۲۰/۶	۱۵/۶
کشورهای در حال توسعه	۴۰/۸	۵۴
آفریقا	۳۵/۹	۵۹/۹
آمریکای لاتین	۴۹/۶	۴۷/۵
آسیا	۳۵/۹	۳۹/۷
اقیانوسیه	۹/۲	۲۵/۴
آمریکای شمالی	۱۳/۵	۱۴/۲

Source: UNCTAD. 2004, p.99.

این آمار نشان می‌دهد که کشورهای در حال توسعه، آفریقا، آمریکای لاتین میزان استفاده کنندگان از اینترنت تنها ظرف ۲ سال بیش از ۲ برابر شده و دائماً در حال رشد بیشتری می‌باشد. این بدان معنی است که امکان ارتباط مستقیم انسانها با یکدیگر و با نهادها و مؤسسات خارج از مرزهای خود بیشتر شده است و می‌توانند با سهولت هر چه تمام‌تر ایده‌ها و اندیشه‌های خود را مبادله کنند و امکان تعامل و ارتباطات بین انسانها دائماً در حال گسترش است^(۱۲). پس از

مباحثی که در رابطه با گسترش ارتباطات و اطلاعات در اثر رشد فن آوری و تکنولوژی و روند رو به افزایش استفاده از اینترنت گذشت، جا دارد در این جا به بحث در مورد تحولی که فن آوری اطلاعات در برخی مفاهیم مهم و اساسی ایجاد کرده است بپردازیم تا از این طریق بیشتر به اهمیت فن آوری اطلاعات در حیات بشری پی برده شود.

تأثیر فن آوری ارتباطات در تحول مفاهیم:

رشد گسترش فن آوری اطلاعات بسیاری از دانشمندان را وادار به «بازسازی معنایی» مفاهیم کرده است. ظهور «صنعت ارتباطات جهانی»^۱ منشأ تحولات عظیمی در جهان معاصر شده و جامعه معاصر را از «همه گذشته تاریخ» متمایز کرده است. این دوره دوره ای است که از آن با تعابیر مختلفی همچون «عصر فضا»^۲، «عصر الکترونیک»^۳، «عصر اتم»^۴، «عصر انفجار اطلاعات» و «دوره ارتباطات» یاد می شود و به عنوان یک روند ارتباطی، که موجب ارتباطات همزمان و ظهور «فضای واحد ارتباطی»^۵ شده است، پدیده ای محسوب می شود که از سه خصیصه «فراملی بودن»^۶، «فراگیر بودن»^۷ و «پیوستگی»^۸ برخوردار است. با توجه به گسترش فناوری اطلاعات و دانش و تکنولوژی ارتباطی، می توان گفت: جنگ افزارهای نظامی دیگر منبع اصلی قدرت نیستند، بلکه اطلاعات و دانش، قدرت را تضمین می کند. در چنین جهانی با تأکید بر مرزهای ملی و اختیارات مطلق و حکومت های مستقر در این مرزها نمی توان با واقعیت جهان سازگار شد.^(۱۳) بنابراین تحولات ایجاد شده در عصر حاضر منجر به تحول در مفاهیمی مثل سیاست، مرز، دولت - ملت - تهدید و امنیت شده است که در ادامه به این مباحث می پردازیم.

1. Global Communication Industry
2. Space Age
3. Electronic Age
4. Atomic Age
5. Communicational Single Space
6. Transnationalization
7. Pervasiveness
8. Connectivity

۱- سیاست (شکل گیری سیاست جهانی و تغییر نقش دولت - ملت و مرزها)

انقلاب دیجیتالی در میکرو الکترونیک، فناوری اطلاعات و در رایانه‌ها موجب برقراری تماس‌های تقریباً آنی در سراسر جهان شده که همراه با فناوری تلفن، تلویزیون، ماهواره، اینترنت و... ماهیت ارتباطات سیاسی را به طور چشمگیری دگرگون کرده است. پیوند عمیق میان «محیط فیزیکی»، «موقعیت اجتماعی» و سیاست که مشخصه بیشتر کانون‌های سیاسی از دوران ماقبل مدرن تا مدرن بود، از هم گسیخته است، یک مثال چشمگیر آن سرعت انتشار رویدادهای یازده سپتامبر ۲۰۰۱ در سراسر جهان است که موجب جهانی شدن موضوع تروریست گروهی شده است. پیشرفت سیستم‌های ارتباطی جدید دنیایی را پدید آورده است که در آن ویژگی‌های مکان و فردیت همواره از طریق شبکه‌های ارتباطی منطقه ای و جهانی بازنمایی و دوباره تفسیر می‌شوند. اما وابستگی این سیستم‌ها به فراسوی این موارد می‌رود. زیرا برای احتمال سازمان دهی عمل سیاسی و اعمال قدرت سیاسی در فواصل دور دست بنیادی تلقی می‌شوند. برای مثال، گسترش سازمان‌های بین المللی و فراملیتی، توسعه سازوکارهای قوانین و مقررات بین المللی، تدوین و بازبینی آن‌ها، همه نیروی حرکت خود را از این سیستم‌های جدید ارتباطی دریافت کرده اند، و همه به آن‌ها به عنوان وسیله ای برای تحقق اهداف خود وابسته هستند. وجه مشخصه دوره فعلی سیاست جهانی نوعی دگرگونی در جهت نظام حکومت منطقه ای و جهانی چند قشری است. ظهور سریع موسسات و سازمان‌های چند جانبه، از جمله آشکارترین تحولاتی است که این موضوع را اثبات می‌کند. شکل‌های جدید سیاست چند جانبه و جهانی با مشارکت دولت‌ها، سازمان‌های بین دولتی و انواع گوناگون گروه‌های فشار فراملیتی و سازمان‌های غیردولتی بین المللی ایجاد شده اند.^(۱۴) بنابراین ایده سیاست جهانی در چالش تفکیک بین سیاست داخلی و بین المللی، داخل و خارج، سرزمینی و غیر سرزمینی است و تلقی کلاسیک و متعارف از سیاست را تغییر می‌دهد. در سیاست جهانی امکان اقدام از راه دور^۱ که

1. action at a distance

تأثیر وجود فاصله‌ها و فضاهای مکانی را از میان می‌برد (انقلاب اطلاعاتی و ارتباطاتی) به وجود آمده است. در این فضای جدید دولتها بر جای خواهند ماند ولی با شبکه عظیمی از بازیگران فرادولتی نیز مواجه اند. سازمان‌های فراملی مثل سازمان ملل و نیز اتحادیه‌هایی مثل اتحادیه اروپا، رژیم‌های بین‌المللی و هزاران شرکت چند ملیتی و سازمان‌های غیر دولتی، شبکه وسیعی از بازیگران غیر دولتی را به وجود آورده که همگی در شکل‌گیری سیاست جهانی مؤثرند. در سیاست جهانی امروز نه تنها مسائل سنتی ژئوپولیتیک و امنیتی و نظامی، بلکه مسائل پراهمیت و متنوع دیگری در عرصه‌های اقتصاد، امور اجتماعی و زیست محیطی مطرح است. حقوق بشر و تروریسم نمونه‌هایی از مسائل جدید جهانی هستند که سیاست جهانی با آن مواجه است. رشد تروریسم فراملی و رویدادهای یازده سپتامبر نشان می‌دهند، دیگر دولتها انحصار قدرت را در دست ندارند. حتی در حوزه تولید وسایل دفاعی و جنگ افزارها تصور یک جامعه سیاسی منفرد، مجزا و محدود مشکل‌آفرین به نظر می‌رسد. در شرایط جنگ تکنولوژیکی نوین تأثیر یک جنگ به همان اندازه که برای یک «دوست» مخرب است، می‌تواند برای یک دشمن هم مخرب باشد. با افزایش در هم تنیدگی جهانی، گستره انتخاب‌های سیاست استراتژیک در دسترس هر یک از دولتها، و کارایی بسیاری از ابزارهای سیاست سنتی گرایش به زوال نشان می‌دهد. این گرایش، در وهله اول، به دلیل عدم تناسب فزاینده بسیاری از کنترل‌های مرکزی - رسمی یا غیر رسمی، رخ می‌دهد، که به طور سنتی در خدمت محدودسازی داد و ستد کالاها، عوامل تولید و فناوری، اندیشه‌ها و مبادله فرهنگی است. به هر حال گسترش کانالهای ارتباطی و اطلاعاتی و افزایش تعداد بازیگران سبب شده تا میزان مشارکت بازیگران متنوع و متعدد جدید در روند جهانی افزایش یابد و از میزان تمرکز در عرصه جهانی کاسته شود. این تکرر، حقوق گسترده تر و همسازی بیشتر افکار عمومی بین‌المللی را به دنبال خواهد داشت. این امر به تدریج نگرشهای مردم‌گرا در جهان را افزایش داده و دیدگاه نخبگان جهانی را در این زمینه به یکدیگر نزدیک می‌کند. البته این امر از اهمیت سیاست و تقابلهای سیاسی نمی‌کاهد، بلکه ماهیت و شیوه آن را تغییر می‌دهد. در جهان

ارتباطات و فناوری رایانه ای شبکه‌های جهانی اطلاعاتی، ماهواره‌ها... نه تنها تمامی مناطق دور و نزدیک جهان به هم مربوط و پیوسته اند، بلکه تحولات سیاسی جهان را نیز به شدت به هم پیوند می‌زنند. هر چند دولت - ملت مضمحل نخواهد شد، ولی دیگر نمی‌تواند انحصار ارائه اطلاعات را در دست داشته باشد. بنابراین، هر چند اشکال سنتی حکومت‌گری تضعیف شده، اما دولت - ملت از میان نرفته و در بعد و عرصه جهانی بازسازی خواهد شد. بازیگری‌های اجتماعی با اقدام در یک محل می‌توانند نتیجه جدی در اقصی نقاط به جا بگذارند و این امر به دلیل وجود ارتباطات الکترونیکی میسر افتاده است. کم شدن فاصله و زمان توسط آنها به سازمان‌های اجتماعی امکان تعامل سریع و جدی را می‌دهد. به علاوه مرزها و موانع جغرافیایی کم رنگ تر می‌شوند. در شرایط جدید، جامعه باز، فن آوری باز و اقتصاد باز، ایجاد و نهادینه شدن سازمان‌ها را تسهیل کرده است. این عوامل همان طوری که قبلاً بحث شد در ایجاد فشار برای تحقق جامعه باز و پیشبرد حقوق بشر و دموکراسی نقش ایزاری دارند و زمینه‌های مقابله و مقاومت مردمی را در برابر رژیم‌های غیر دموکراتیک به وجود می‌آورند.^(۱۵)

به نظر مالکوم واترز شکل‌گیری سیاست جهانی با شکل‌گیری فرهنگ جدید سیاسی نیز همراه است. این فرهنگ سیاسی بیشتر با گفتمان دموکراسی هماهنگ است. او در آماری به نقل از فوکویاما و هانتینگتون نشان می‌دهد که تعداد دولتهای لیبرال - دمکرات جهان از سال ۱۹۹۰ - ۱۹۵۲ دو برابر شده است و به تدریج نظام سیاسی دموکراتیک و فرهنگ سیاسی مبتنی بر آن و نیز نگرش غیر مادی به سیاست در تمامی کشورهای جهان به عنوان فرهنگ جدیدی در حال گسترش و پذیرش است.^(۱۶) برخی این ارزشها و اصول را به حرکت «آمریکایی شدن جهان» تعبیر می‌کنند که در حوزه سیاست، گسترش لیبرال دموکراسی و حقوق بشر را از نشانه‌های آن می‌دانند و حادثه ۱۱ سپتامبر را عکس‌العملی در برابر این هژمونی امریکایی قلمداد می‌کنند که باعث شد عوامل و چگونگی مقابله با تهدیدهای بدون مرز، مانند تروریسم، مورد توجه قرار گیرد.^(۱۷) با مطرح شدن پدیده تروریسم مسئله تهدید و امنیت نیز بیش از پیش جلوه گر می‌شود.

۲- تحول مفهوم تهدید و امنیت

امنیت به وضعیتی گفته می‌شود که طی آن ارزش‌های اساسی جامعه نظیر حاکمیت و تمامیت ارضی مورد تهدید واقع شوند اما امکانات ممانعت از براندازی نیز در دسترس باشد. اگر امکانات مقابله بیش از امکانات تهدید باشد، امنیت حاصل می‌شود اما اگر حجم و خطر تهدید بیش از امکانات مقابله باشد، موجد ناامنی خواهد شد. بنابراین در یک جمله می‌توان گفت که امنیت مقوله‌ای است که از یک سو در رابطه با تهدید و آسیب پذیری و از سوی دیگر با امکانات مقابله قابل محاسبه است.^(۱۸) به عبارتی دیگر امنیت عبارت است از: تلاش بازیگران برای رهایی از تهدید و استفاده از امکانات جهت مقابله با امواج ناامنی و آسیب پذیری.^(۱۹) اما برای اینکه تحول در این مفهوم را بهتر درک کنیم تعریفی از مفهوم سنتی امنیت در ابتدا ارائه می‌دهیم:

الف: مفهوم سنتی امنیت

تعریفی که از مفهوم سنتی امنیت در یک تعبیر کلی ارائه شده است، امنیت را رهایی از هر نوع تهدید، ترس و خطر برشمرده است پس:

۱- زمانی که هیچ خطری برای ارزش‌های مورد قبول وجود نداشته باشد.

۲- در صورت وجود تهدید، توانایی دفاع از خود در برابر خطرات به صورت معقول و منطقی وجود داشته باشد.

درک سنتی از امنیت، متشکل از پنج بعد می‌باشد:

۱- منشأ تهدیدات: امنیت ملی از سوی سایر دولت‌ها به ویژه دولت‌های تجدید نظر

طلب تهدید می‌شود.

۲- ماهیت تهدیدات: براساس مفهوم سنتی از ماهیت تهدیدات اغلب، در برگرفته‌ی

توانمندی نظامی تهاجمی است که در اختیار رقبا و دشمنان قرار دارد. علاوه بر آن سایر اقدامات آنها از جمله پیوستن به یک ائتلاف مخالف، بسیج و اعزام نیروها و استقرار آنها در حالت آماده باش

و تمرکز آن در نزدیکی مرز را نیز می‌توان در زمره ی تهدیدات به شمار آورد.

۳- پاسخ: تنها پاسخ مناسب به تهدیدات نظامی، طبق تعریف سنتی از امنیت، همانا پاسخ نظامی است، یعنی حفظ یک موضع بازدارنده از طریق مجهز سازی یا مانور با یک اقدام نظامی - سیاسی مثل ایجاد یک ائتلاف.

۴-مسئول تأمین امنیت: از آنجا که قدرتی بین المللی وجود ندارد که امنیت دولت را تأمین و تضمین کند، دولت‌ها خود باید مبادرت به این کار کنند.

۵- ارزش‌های اصلی: که براساس برداشت سنتی از امنیت، دولت حاضر است برای دفاع از آنها وارد جنگ شود، آنهایی هستند که معطوف و مربوط به دولت - ملت اند و سعی در حفظ حاکمیت و استقلال ملی، حفاظت از تمامیت ارضی و مرزهای خود دارند و هیچ گونه دخالتی را در امور داخلی خود نمی‌پذیرند.

ب - توسعه مفهوم سنتی امنیت

اما رهیافت جدید پس از پایان جنگ سرد، درک سنتی از امنیت را به خاطر تأکید آن بر تهدیدات خارجی به ویژه نظامی از سوی دولت‌های رقیب مورد انتقاد قرار می‌دهد. لذا رهیافت سنتی به دلیل تحولات چشمگیری که در حوزه‌های فن آوری اطلاعات و ارتباطات ایجاد شده به لحاظ اصولی اعتبار خود را از دست داده است. تهدیدات امنیتی کنونی قبل از این که از دولت‌های رقیب نشأت گیرد، یا ریشه غیر دولتی (داخلی یا بین المللی) دارد و یا از یک منظر دیگر می‌توان گفت که دولت خود برای شهروندانش یک تهدید به شمار می‌آید.^(۴۰) اولاً، بازیگران جدیدی در عرصه روابط بین الملل مطرح شده اند که بعضاً از بازیگران سنتی بسیار متفاوت بوده و مؤثرتر از آنها عمل می‌کنند. به طور سنتی دولت - ملت‌ها بازیگران اصلی روابط بین المللی می‌باشند، ولی بازیگران جدیدی چون سازمان‌های غیر دولتی و افراد به طور قطع نسبت به دو دهه ی پیش در عرصه‌های روابط بین الملل، جولان بیشتری یافته اند. و بازیگری انحصاری دولت - ملت‌ها را محدود کرده اند. ثانیاً، محیط بازی بین المللی با گذشته تفاوت پیدا کرده است. محیط

بازی بین المللی، بیشتر بر ساختارهای جغرافیایی بنا شده بود و نیروهای ژئوپلتیکی به آن شکل می دادند، تحول در دانش ارتباطات و تکنولوژی و فن آوری اطلاعاتی، این محیط را دگرگون کرده و مفهوم فضا با توجه به تحولی که در سرعت انتقال دانش، اطلاعات و تصویر به وجود آمده دگرگون شده است. البته این به معنای این نیست که جغرافیا و ژئوپلتیک ارزش خود را از دست داده اند، اما واقعیتی است که خلق فضای جدید الکترونیکی محیط خاصی را فراهم کرده است که قبلاً نبود. این محیط الکترونیکی همه ی عرصه های زندگی بشر اعم از تعاملات فردی تا مناسبات اقتصادی، امنیت و... را متحول ساخته است. به عنوان مثال تجارت الکترونیکی مفهومی جدید در مناسبات اقتصادی و محصول محیط الکترونیکی جهان است. همچنین محیط جدید بین المللی باعث تحول در مفهوم بازیهای جهانی شده است. دیگر نمی توان صرفاً بر ابعاد سخت افزار قدرت متکی بود. اهمیت ابعاد نرم افزاری قدرت بازی کلاسیک تعادل قوا را دستخوش تغییر کرده است. البته باز باید تأکید کرد که این را نباید به معنای از بین رفتن و یا کم اهمیت دانستن ابعاد نظامی قدرت در روابط بین الملل دانست ولی این واقعیتها را نمی توان نادیده گرفت که بازیهای مربوط به تأثیرگذاری بر آرا و افکار و چالش های مقبولیت مبتنی بر اقناع نقش تعیین کننده ای در محیط های امنیت داخلی و منطقه ای و بین المللی یافته اند.^(۳۱) دو دهه ی پیش، فضایی به نام فضای الکترونیکی چندان مطرح نبود، ولی حالا این فضا همه مناطق جهان را در بر گرفته است. از بحث های مربوط به اینترنت در بعد اطلاع رسانی آن گرفته تا بازرگانی الکترونیک و از حضور ماهواره ها تا اهمیت یافتن بیشتر ایماژ و تصویرسازی، به عنوان نمادی از جهانی شدن، در کنار مرزهای سنتی جغرافیایی، مرزهای فضای جدیدی را شکل داده است. این فضا و محیط الکترونیکی، مناسبات سنتی امنیتی را دگرگون کرده است. به این گونه که در محیط جدید الکترونیکی، اهمیت اطلاع رسانی و انتقال اطلاعات با سرعت و کارآیی، بعد ارتباطی امنیت برجسته تر شده است و عملاً مرزهای محیط جدید الکترونیکی به هم پیوسته شده که در کمتر برهه ای از تاریخ می توان مورد مشابهی برای آن یافت و این خود باعث مطرح

شدن بازیگران جدید شده است. نگاهی گذرا به نقش شبکه ی فضایی الجزیره، ظهور بازیگران جدیدی را در منطقه نمایندگی می کند. شبکه ی تلویزیونی الجزیره که از کشور کوچک قطر برای کل دنیای عرب پخش می شود به یکی از اصلی ترین منابع تعیین کننده ی اطلاعات و به تبع آن یکی از اصلی ترین بازیگران عرصه ی تصمیم گیری در دنیای عرب شده است. از این بازیگران جدید می توان با عنوان بازیگران شبکه ای یاد کرد. منظور از بازیگران شبکه ای آن دسته از بازیگران است که نه دولت - ملت هستند و نه سازمان های بین المللی و نه سازمان های غیر دولتی، بلکه با توجه به گسترش ارتباطات جهانی شده و یا بهره برداری از انواع ابزارهای نوین ارتباطی توانسته اند به عنوان شبکه های مؤثر در سراسر جهان در شکل دادن به سیاست اثر گذارند که نمونه بارز آن **القاعده** می باشد که گفته می شود در ۵۰ تا ۶۰ کشور جهان عضو دارد و تارهای به هم تنیده ای از ارتباطات سیاسی، مالی و انسانی را فراهم آورده است. در محیط جدید بین المللی، می توان از امنیتی شدن هویت در سرتاسر جهان سخن گفت. اما منظور از امنیتی شدن هویت چیست؟

ایالات متحده در جنگ با تروریسم، بر ارزش ها و هنجارهای خاص جامعه خود در مقابل دیگران، تکیه می کند. در حقیقت هویت امریکایی، هدف تروریست ها معرفی شده و متقابلاً هویت دیگران درهاله ای از تهدید امنیتی تصویر و ترسیم می گردد. جمله معروف بوش که در جنگ با تروریسم یا دیگران با ما هستند یا علیه ما تا حدودی نشأت گرفته از نگاه هویتی به پدیده امنیت است. نتیجه این نوع نگاه به خود، امنیتی نگریستن به دیگران می شود و لذا صرفاً توانایی های دیگران مبنای تهدید امریکا نیست، ارزش ها و هنجارهای دیگران نیز تهدید آمیز می گردد. تأثیر این نوع نگاه بر امنیت، مرزبندی های جدید امنیتی است که صرفاً بر تهدیدات سنتی شکل نگرفته، بلکه فرهنگ و هویت مبنای تمایز می گردد به عبارت دیگر، در تداوم و تکامل تفکر هانتینگتون، در جنگ های تمدنی، مرزبندی های امنیتی جدید را، ارزش ها تعیین می کنند. در این رویارویی امنیتی، فرهنگ و هویت در متن قرار می گیرد. بنابراین ماهیت تهدیدات از تهدیدات

نظامی بر اساس تعریف سنتی از امنیت تا تهدیدات همه جانبه تحول یافته است.

ج - ماهیت تهدیدات از تهدیدات نظامی تا تهدیدات همه جانبه

منتقدان تعریف سنتی امنیت، از شکل گیری رهیافتی جامع در مورد امنیت با عنوان امنیت انسانی یاد می کنند که تهدیدات بسیاری را مورد توجه قرار می دهد. طرفداران تعریف موسع از امنیت، نه تنها مشکلات غیر نظامی را منشأ منازعات نظامی تلقی می کنند بلکه معتقدند که تهدیدات غیر نظامی مثل تهدیدات اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، فرهنگی و هویتی نیز مطرح می باشند. در دو دهه ی اخیر ما شاهد افزایش قابل توجه آگاهی عمومی از خطرات و تهدیدات اکولوژیکی به عنوان مسائل عمده امنیتی بوده ایم. طبق این رهیافت جدید تمام این تهدیدات، تهدیدات امنیتی سنتی را هم از لحاظ امنیت و هم از لحاظ ارتباط آنها با زندگی عمومی مردم کم رنگ و بی اهمیت کرده است. (۳۲)

در حالی که دیدگاه سنتی، دولت را مسئول اصلی تأمین امنیت ملی در یک نظام بین المللی آنارشیک به شمار می آورد، دیدگاه های جدید بر وابستگی متقابل در روابط امنیتی تأکید دارند و امنیت را دغدغه مشترک همه آدمیان می دانند. امنیت عمومی به این معناست که تهدیدات جهانی برای همه ی افراد وجود دارد. بنابراین به هم پیوستگی امنیت بازیگران جهانی به خصوص پس از ۱۱ سپتامبر و اقدامات مشترک جهانی برای کنترل و مقابله با عوامل ناامنی جهانی و بروز مخاطرات جهانی مانند تروریسم و شکل گیری اجماع جهانی برای برخورد با آن، واقعیت هایی هستند که هر چند نقد و بررسی شده اند، ولی اصل وجود آنها در عرصه جهانی انکار ناپذیر است.

۳- جنگ اطلاعات

این تحلیل که احتمالاً درگیری های آینده، به خاطر اختلافات بر سر ایدئولوژی و اهمیت

اطلاعات ایجاد می‌گردد، به ابداع واژه ی جنگ اطلاعات منجر شده است. واژه جنگ اطلاعات کاربردهای بسیاری دارد. اما اغلب روی قلمروهای نظامی یا جنگ سایبرنتیک که کامپیوترها در آن حکمفرمایی می‌کنند تمرکز دارد. در تعریفی گسترده تر، جنگ اطلاعات شامل تخریب سیستم‌های فرماندهی و کنترل به طور فیزیکی یا مختلف کردن ارتباطات رادیویی، هکرها، سنسورها و از همه جدیدتر دسترسی غیر قانونی به شبکه‌ها و رایانه‌های حریف است. بر همین اساس افکار عمومی را می‌توان تغییر داد و مستقیماً به ذهن دشمن نفوذ کرده، استراتژی او را مغلوب نمود. جنگ اطلاعات علیه ارتش یا نیروی نظامی می‌تواند مرکب از: کنترل و فرماندهی، جنگ جاسوسی و جنگ الکترونیکی باشد؛ و علیه جامعه و نیروی غیر نظامی می‌تواند مرکب از جنگ اطلاعاتی - اقتصادی و جنگ روانی یا تخریب اطلاعات کامپیوتری باشد. در جنگ اطلاعات، متخصصان، کارشناسان برجسته، سیستم‌های اطلاعاتی و شبکه‌های کامپیوتر، جنگجویان اصلی به شمار می‌آیند و سخت افزارها و شبکه‌های آن میدان‌های نبرد و پیکار هستند^(۲۳)

الف - جنگ شبکه ای (net war)

جنگ شبکه ای به جنگ اطلاعاتی گفته می‌شود که بین افراد، جوامع و ملت‌ها جاری می‌شود و یا جهت گیری آن به سوی جامعه و اهداف غیر نظامی است. هدف این نوع جنگ، تخریب و فرو ریختن اندیشه‌ها و تصورات موجود در جامعه و جایگزین کردن انواع جدیدی به جای آنهاست. این قسم از جنگ طیف وسیعی از دیپلماسی، تبلیغات، مانورهای روانی و فریب با استفاده از رسانه‌های محلی و رخنه در شبکه‌های کامپیوتری و پایگاه‌های اطلاعاتی را شامل می‌شود. اختلال و دستکاری در شبکه کامپیوتر و سیستم‌های اطلاعاتی در این قسمت جای می‌گیرد.

ب - جنگ سایبرنتیک (cyber war)

جنگ سایبرنتیک با هدف از هم گسیختن سیستم‌های اطلاعاتی و مخابراتی، سیستم‌های

کنترل و فرماندهی، ارتباطات، خبرگیری و جاسوسی نیروهای نظامی و غیر عملیاتی کردن آنها در صحنه جنگ و یا در حالت عادی صورت می‌گیرد.^(۳۴) به طور خلاصه جنگ شبکه ای وابسته به جنگ روانی علیه اراده و فرهنگ ملی است و جنگ سایبرنتیک، جنگ فرماندهی و کنترل است که به طور گسترده عملیات اطلاعات علیه فرماندهی دشمن را در بر می‌گیرد.

جهان‌های سایبرنتیک بسیاری وجود دارد، اما آن که بیشترین ارتباط را با جنگ سایبرنتیک دارد اینترنت و شبکه‌های مرتبطی است که رسانه‌ها را به اینترنت وصل می‌کند. به بیان دیگر جنگ سایبرنتیک تلاش برای تصاحب زیر ساخت‌های اطلاعات و کوشش در جهت نفوذ در دارایی‌های استراتژیک و زیر ساخت‌های سیاسی، اقتصادی، به جای دشمن است.

جرم سایبرنتیک، هر جرمی را که با استفاده از یک رایانه صورت می‌گیرد شامل می‌شود و تروریسم سایبرنتیک نیز اقدام وحشت آفرینی است که نوعاً از طریق بازیگران غیر دولتی به اجرا در می‌آید. بنابراین در محیط جدید الکترونیکی، اهمیت اطلاع رسانی و انتقال اطلاعات بعد ارتباطی امنیت را نمایان تر کرده است و مرزهای الکترونیکی به هم پیوسته شده که این تحولات باعث به وجود آمدن بازیگران جدید به عنوان بازیگران شبکه ای شده است که با توجه به گسترش ارتباطات و استفاده از ابزارهای نوین ارتباطی که مهمترین آن «اینترنت» می‌باشد توانسته اند نقش مهم و تأثیرگذاری را در شکل دادن به تحولات ایفا کنند که نمونه بارز آن «گروه القاعده» می‌باشد. در این نوشتار می‌خواهیم به بررسی این موضوع بپردازیم که القاعده به عنوان یک بازیگر شبکه ای مهم چگونه با استفاده از اینترنت، شبکه ارتباطی مجازی به سازماندهی نیروهای چند ملیتی خود می‌پردازد و از این طریق مهمترین فعالیتهای آموزش، تبلیغاتی، فرهنگی، نظامی و سیاسی خود را پی گیری می‌کند. در ادامه بحث ابتدا به مختصری از خاستگاه و ایدئولوژی و اهداف این سازمان پرداخته شده و سپس به انواع فعالیتهای این گروه اعم از تبلیغاتی، فرهنگی، آموزشی و... با استفاده از ابزارهای نوین ارتباطی مجازی خواهیم پرداخت.

کالبد شکافی گروه القاعده

القاعده در سال ۱۹۸۹ توسط مجاهدین افغانی وابسته به سازمان «مکتب الخدمه» (MAK) که وظیفه سرویس دهی به مجاهدین افغانی را برعهده داشت به وجود آمد. این سازمان یک شبکه بین المللی تروریستی به وجود آورده است، که توسط اسامه بن لادن اداره می‌شود. القاعده در بیش از پنجاه و پنج کشور جهان از مجاهدین موسوم به عرب - افغان‌ها حمایت می‌کند. آنها جهاد خود را در سرتاسر جهان گسترانیده اند. بعضی از عملیات‌های تروریستی که به این سازمان نسبت داده می‌شود از جمله آنها می‌توان به بمب گذاری سال ۱۹۹۳ در مرکز تجارت جهانی در شهر نیویورک و بمب گذاری سال ۱۹۹۶ در پایگاه خُبر عربستان سعودی، بمب گذاری در سفارت خانه‌های ایالات متحده در شرق آفریقا در سال ۱۹۹۸ و حمله به برج‌های دوقلوی سازمان تجارت جهانی و ساختمان پنتاگون امریکا در ۱۱ سپتامبر اشاره نمود.^(۳۵)

ساختار القاعده از کمیته‌های مختلفی تشکیل شده است:

مجلس شورا مهمترین کمیته این سازمان می‌باشد که سیاست‌گذاری‌ها و عملیات‌های مهم از جمله صدور فتوا، سازماندهی عملیات‌های تروریستی بر عهده آن می‌باشد. کمیته نظامی به موضوعات نظامی می‌پردازد. کمیته مذهبی یا فتوا بر احکام مذهبی نظارت می‌کند، کمیته اطلاع رسانی نیز به اشاعه اطلاعات می‌پردازد. بعد از حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ به برج‌های دوقلوی مرکز تجارت جهانی که به القاعده نسبت داده شد، بحث‌های زیادی در مورد علل به وجود آمدن این سازمان شکل گرفته است.

الف - دلایل به وجود آمدن سازمان القاعده

بررسی منابعی که به مطالعه سازمان القاعده پرداخته اند نشان می‌دهد که هر کدام از منظر خاصی به این سازمان نگاه کرده و از نقطه نظر خاصی مورد کندوکاو قرار داده اند. در این میان برخی از نظریات وجود دارند که بیشتر از بقیه مورد توجه قرار گرفته اند. بعضی بر این باورند که

این سازمان پدیده ای مدرن بوده و حتی در بعضی موارد ایدئولوژی القاعده را بیشتر از آن که ریشه دار در آموزه‌های اسلامی بدانند متأثر از ریشه‌های چپ اروپایی در نظر می‌گیرند. برخی دیگر از این نظریه پردازان نیز از بعد مذهبی به سازمان نگاه کرده اند.

القاعده پدیده ای مدرن

برخی معتقدند که القاعده پدیده ای مدرن است و ریشه‌های آن را در تحولات چند دهه اخیر ذکر می‌کنند. جان گری (Gray John) استاد جیمز کالج اکسفورد ضمن رد نظریه برخورد تمدن‌ها، معتقد است القاعده سازمانی مربوط به گذشته و قرون وسطی نیست بلکه محصول جانبی جهانی شدن (Globalization) می‌باشد. هر کسی که در مورد مدرن بودن ترور انقلابی شک کند، بی تردید هیچ اطلاعی از تاریخ معاصر ندارد. جان گری بر این باور است که در دنیای معاصر این جنبشی مدرن است که به غرب حمله کرده و ارزشهای آن را زیر سوال برده است.^(۳۶) وی دلایل مدرن بودن سازمان القاعده را در سه مورد ذکر می‌کند:

دلیل اول به درک درست شکننده بودن اقتصاد غرب از سوی القاعده مربوط می‌شود، در صورتی که سازمان القاعده بر سعودیها پیروز شود، منابع نفتی را تحت تسلط خود در می‌آورد و به راحتی می‌تواند اقتصاد غرب را تهدید کند. دلیل دوم استفاده القاعده از تبلیغات رسانه ای می‌باشد. حمله به برج‌های دوقلوی سازمان تجارت جهانی از سوی القاعده، نشان می‌دهد این سازمان به درستی فهمیده است که در جنگ قرن بیستم و یکم حرف اول را استفاده از رسانه ها می‌زند. دلیل سوم مدرن بودن القاعده ساختار سازمان است، ساختار القاعده بیشتر بر حزبهای انقلابی قرن بیستم شباهت دارد تا کارتل‌های قاچاق دارو و به همین دلیل نیز می‌توان آن را یک سازمان «چند ملیتی» نامید. والر نیول (Waller Newell)، استاد فلسفه و علوم سیاسی دانشگاه کالرتون اوتاوا از بعد دیگری به بررسی سازمان القاعده پرداخته است. به نظر وی شاخص ترین اندیشمند تأثیرگذار بر رو این گروه‌ها، فیلسوف آلمانی مارتین هایدگر است. به اعتقاد هایدگر تنها نازیها می‌توانستند میراث گذشته آلمانیها را بازگردانند. نازیسم

برای پیشبرد اهداف خود و از بین بردن قفس آهنین مدرنیته و بازگشت به گذشته باشکوه، تکنولوژی را به خدمت گرفت. این دیدگاه از انقلاب پست مدرنیستی از سوی هایدگر به عقاید ژان سارتر و گروههای چپ فرانسه پس از جنگ جهانی انتقال یافته و حتی برای دفاع از استالینیسیم و انقلاب فرهنگی چین، گسترش یافت. عقاید سارتر نیز در کتاب انقلابی و پست مدرنیستی نویسنده الجزایری، فرانتس فانون «مسکینان زمین» بازتاب یافت و از اینجا به دنیای رادیکالهای خاورمیانه وارد شد. به نظر نویل بسیاری از اصول ایدئولوژی القاعده به طور آشکاری در اعلامیه اسامه بن لادن برای جنگ علیه امریکا در سال ۱۹۹۶ آمده است.^(۳۷)

حنیف جمیزالبور (Haneef James Oliver)، اسامه بن لادن و سازمان القاعده را جزء پیروان سید قطب و نوعی از ایدئولوژی به نام قطبیسم می داند. به نظر وی قطبیسم هیچ ریشه ای در سنت اسلامی ندارد و بیشتر از آن که ریشه در قرآن داشته باشد، از فلسفه معاصر غربی و اندیشه متفکرانی از قبیل نیچه، کیر گگارد و هایدگر متأثر است. قطبیسم همانند همه ایدئولوژیهای بنیادگرا به طرز غیر قابل انکاری مدرن می باشد. به نظر وی پیروان قطب، خوارج زمان هستند و همانند آنها، قرآن و سنت را به دلخواه و شیوه خاص خود تفسیر به رأی می کنند.^(۳۸)

نگرش به القاعده از بعد مذهبی

به نظر البور روی (Oliver Roy)، این گروه در مواجهه با پیشرفت و تهاجم غرب عکس العمل نشان داده اند. او القاعده را جزء شاخه کوچک و تندروی اجتماعی از سلفیها قلمداد می کند که استفاده از خشونت را مجاز می شمارند. از نظر ویکتور ویکز و کالتنر (Kaltner and Wiktorwics) این گروه که به جهادیهها معروفند، سایر روشها را انکار نمی کنند، اما بر ضرورت استفاده از خشونت تأکید می کنند.^(۳۹) روحان گواناراتنا در بررسی جایگاه القاعده آنان را جزء گروههای آرمانگرا می داند که به دنبال از بین بردن نظم موجود هستند. این گروهها هیچ گونه استراتژی سیاسی عقلانی ندارند و در دکتترین آنها هیچ گونه

مذاکره، صلح و گفت و گو جایی ندارد. گروه القاعده تا ۱۱ سپتامبر جز این گروه محسوب می‌شد.^(۳۰) موجی از خشونت که توسط این گروه به راه افتاده است نه تنها از نظر اهداف انتخابی بلکه به خاطر ویژگیهای متمایز و مکر آورش بی سابقه است. نوع جنگی که به راه انداخته اند ویژگیهای منحصر به فردی دارد. این جنگها غیر عادی، غیر متعارف و غیر متمرکز شده اند. این گروهها برخلاف جنگهای سابق هم دولتها و هم ملتها را هدف قرار می‌دهند. اعضای این گروهها هیچ یونیفورمی نمی پوشند و اهداف خود را از میان مردم عادی انتخاب می‌کنند. قوانین جنگی سابق نیز که دولت - ملتها را تحت پوشش قرار می‌داد، نمی تواند تروریستها و دولتهای حمایت کننده از آنها را تحت سیطره درآورد.^(۳۱)

این گروهها از وسایل، روش و زمانهایی استفاده می‌کنند که بیشترین تأثیر را داشته باشد^(۳۲) در مقابل دشمنان ابرقدرت خود، از عملیات انتحاری استفاده می‌کنند. این عمل باعث می‌شود که سایرین نیز راه آنها را ادامه دهند.^(۳۳) بررسی نظریات مختلف ارائه شده در این دسته نشان می‌دهد که چند متغیر در به وجود آمدن سازمان القاعده نقش داشته است:

شاخه ای از مذهب وهابیت که از طریق شخص اسامه بن لادن به سازمان القاعده رسیده است، عامل اصلی به وجود آمدن این سازمان می‌باشد. اندیشه‌های سید قطب که از طریق ایمن الظواهری بر روی اسامه بن لادن و سازمان القاعده تأثیر گذاشته است عامل بعدی می‌باشد.^(۳۴)

رابطه مذهب وهابیت با سازمان القاعده و تأثیر آن در شکل گیری سازمان

وهابیت جنبش اصلاح طلبی ای بود که توسط محمد بن عبدالوهاب در قرن ۱۸ میلادی به وجود آمد. وی اعتقاد داشت که بعد از قرن سوم هجری، اسلام تحریف شده و باید از خرافات زدوده شود. اما این مذهب از سویی شباهتهایی زیاد با اندیشه ی خواجه نصیر داشت. از سوی دیگر بیشتر از آن که نظرات خود محمد بن عبدالوهاب باشد، متأثر از عقاید ابن تیمیه بوده است. در واقع عبدالوهاب جز برخی تندرویها چیزی بر عقاید ابن تیمیه نیافزوده است. در واقع شخصی

که بن لادن از او تأثیر پذیرفته بود تقی الدین احمد بن تیمیه، فقیه محافظه کار قرن هفتم و هشتم هجری می‌باشد.^(۳۵) اندیشه دیگر، اندیشه سید قطب است که اکثر خاورشناسان متفق القولند که سید قطب تأثیر غیر قابل انکاری بر جنبش‌های اسلام گرای معاصر داشته است.^(۳۶) بررسی کامل اندیشه سید قطب نشان می‌دهد که تمرکز وی بر روی سه مفهوم جاهلیت، حاکمیت و جماعت بوده است. به نظر قطب همه جوامع فعلی جامعه جاهلی محسوب می‌شوند. قطب اعتقاد دارد که جاهلیت به دوره خاصی مربوط نمی‌شود و در هر زمانی ممکن است وجود داشته باشد. در واقع او، جاهلیت را عدم حاکمیت خداوند به خاطر حاکمیت بشر می‌داند.^(۳۷) در ادامه وی به مفهوم جماعت می‌رسد. خیزش اسلامی و استقرار جامعه اسلامی میسر نمی‌شود مگر با استفاده از جماعت اسلامی جنبشی یا گروهی مؤمن که به نسل نخست صحابه تأسی کرده و هم جوامع جاهلی را از بین ببرد. القاعده، همان گروه پیشتاز مورد نظر سید قطب می‌باشد.^(۳۸) تأثیر قطب روی بن لادن از طریق برادرش محمد قطب و عبدالله اعظم بوده است. سازمان القاعده و شخص بن لادن با تفسیر نادرست و دلخواه از آیه‌های قرآن، با استفاده از اندیشه متفکران رادیکال خود سعی دارند تا کارهای خود را موجه جلوه دهند، اما هیچ کدام از آیه‌های قرآن ایده جنگ نامحدود را به رسمیت نشناخته است.

اولین شخصی که به صورت گسترده ای از واژه جهاد تهاجمی استفاده کرده ابن تیمیه بود. اما در عصر حاضر این ابوالاعلی مودودی بود که برای نخستین بار به صورت روشمندانانه ای به واژه جهاد پرداخت.^(۳۹) با این حال مهم ترین شخصی که اندیشه‌هایش به طور مستقیم بر نوع برداشت سازمان القاعده از واژه جهاد تأثیر بسزایی گذاشت عبدالله اعظم بود. فراخوانی مسلمانان به جهاد در افغانستان و اعلام اینکه جهاد وظیفه فردی همه مسلمانان و واجب عینی است. جهاد از نظر او مهمترین فریضه ای است که در عصر حاضر توسط مسلمانان به فراموشی سپرده شده است و علت وضعیت فلاکت بار مسلمانان عمل نکردن به جهاد می‌باشد. بن لادن نیز به تبعیت از هم کیشان خود اولین وظیفه اصلی مسلمانان را بعد از ایمان، جهاد

می‌داند. وی جهاد را تهاجمی و برای تثبیت حاکمیت خداوند بر روی زمین دانسته و آن را جنگ مقدس به شمار می‌آورد که مشروعیت دارد.^(۴۰) در واقع بن لادن تنها کسی است که کشتن غیر نظامیان، شهروندان عادی و حتی مسلمانان را جایز شمرده و حتی به آن عمل کرده است. در حالی که قرآن و احادیث معتبر به هیچ وجه جنگ نامحدود و کشتار بی گناهان را به رسمیت نمی‌شناسد. به طوری که می‌توان گفت: ایدئولوژی القاعده و شخص اسامه بن لادن ترکیبی از دو اندیشه بوده است. از سویی تحت تاثیر اندیشه‌های مذهب وهابیت قرار گرفته و از سوی دیگر اندیشه‌های سید قطب از طریق ایمن الظواهری بر روی او و سازمانش تأثیر داشته است. به عبارت دیگر نو وهابیت از ترکیب دو اندیشه به وجود آمده: محافظه کاری فرهنگی و اجتماعی وهابیت و رادیکالیسم سیاسی قطبی گرایی. بن لادن نماینده نسل وهابیت و ایمن الظواهری نفر دوم القاعده نیز نماینده میراث قطبی گرایی است.^(۴۱) قبل از حملات ۱۱ سپتامبر اسامه بن لادن اهداف، علل نارضایتی‌ها و تاکتیکهای شبکه بین المللی القاعده را به طور مبسوطی در اعلامیه‌ها و مصاحبه‌های مختلفی اعلام کرده بود. دو اعلامیه جهاد علیه امریکا وجود دارد که هسته مرکزی فلسفه اسامه بن لادن را تشکیل می‌دهند، اولین اعلامیه در ۲۶ اگوست ۱۹۹۶ و تحت عنوان «اعلامیه جهادی علیه امریکا که دو مکان مقدس را اشغال کرده است» صادر شد. او هم نوا با ابن تیمیه، اولین وظیفه‌ی اصلی مسلمانان بعد از ایمان آوردن را جهاد می‌داند. وی جهاد را تهاجمی و برای تثبیت حاکمیت خداوند بر روی زمین دانسته و آن را جنگ مقدس می‌داند.^(۴۲) دومین اعلامیه در ۲۳ فوریه ۱۹۹۸ صادره شد. در این اعلامیه که وی به همراه رهبران گروههای تندرویی از مصر، پاکستان، بنگلادش هم صدا شده، جبهه‌ای تشکیل داده اند و بر جنگ علیه امریکایی‌ها و متحدانشان، تأکید کردند.^(۴۳) اسامه بن لادن تنها رهبری است که یک گروه تروریستی چند ملیتی واقعی ایجاد کرده که می‌تواند در هر نقطه از جهان عمل کند و حملات او علیه دشمنان، خود هیچ بازخوردی برای او و سازمانش نداشته است.^(۴۴) پس از بررسی و ایراد مباحثی در زمینه‌ی اهمیت فن آوری اطلاعاتی مخصوصاً اینترنت در حیات

بشری و در قسمت بعدی مطرح کردن مباحثی در زمینه شکل گیری سازمان القاعده و اهداف و ایدئولوژی این سازمان، در این قسمت جا دارد به ارتباط این دو متغیر بپردازیم و نشان دهیم که چگونه القاعده توانسته با استفاده از اینترنت و شبکه ارتباطی مجازی به سازماندهی نیروهای چند ملیتی خود بپردازد و از این طریق مهمترین فعالیتهای آموزشی و تبلیغاتی فرهنگی، نظامی و سیاسی خود را پی گیری نماید.^(۴۵)

اینترنت ابزاری در خدمت بن لادن

شاید برای خیلی از افراد، این تصور وجود دارد که گروه القاعده در کوهستانهای دور دست، عملیات کشتار خود را رهبری می کنند. اما واقعیتها می گویند که چنین چیزی صحت ندارد. آنها مانند بسیاری از مردم عادی در محله های شلوغ شهری به سر می برند. ازدواج می کنند و فرزندان خود را به مدرسه می فرستند. وقتی فیلم «القاعده در سرزمین بین النهرین» پخش شد، برای خیلی از افراد، این واقعیت روشن شد که عاملان کشتارهای مختلف در عراق جوانان بسیار عادی هستند. این فیلم در ۲۹ ژوئن گذشته از طریق شبکه اینترنت پخش شد. در این فیلم، جوانانی نشان داده شدند که هیچ نقابی بر صورت ندارند، زیرا همه ی آنها در عملیات انتحاری مشارکت کرده و از بین رفته بودند. آنچه در آنجا از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است امکان ذخیره کردن هر بخش از این فیلم توسط هواداران بن لادن است. آنها این فیلم یا بخشهایی از آن را ذخیره کرده اند و از طریق تلفن همراه خود برای دوستانشان می فرستند. بی جهت نیست که هر فیلم پخش شده از سوی سازمان القاعده توسط میلیونها نفر مشاهده می شود و این، به معنی برتری اطلاع رسانی و قدرت تبلیغات این گروه تروریستی است. در اینجا گروه «زرقاوی» در عراق، بیشترین سهم را در استفاده از شبکه اینترنت به خود اختصاص داده اند. آنها به راحتی Media Windows, Real Player را به کار می گیرند و بر این اساس، از تمام صحنه های عملیات خود فیلمبرداری می کنند، این فیلمها را بر روی اینترنت می برند و در اختیار هواداران

خود قرار می‌دهند و به مرور زمان متوجه می‌شوند هر مقدار برنامه‌های تبلیغاتی بیشتر بوده به همان میزان نیروهای جدیدی از کشورها و جاهای مختلف جذب آنها شده است. برای زرقاوی بسیار مهم است که در این فیلم نشان دهد خسارت جبران ناپذیری به نیروهای امرکایی وارد شده است او تلاش می‌کند توان امریکاییها در دفاع از خود را حقیرانه جلوه دهد و برای این منظور، ماهنامه اینترنتی تحت عنوان «ذروه الشام» (به معنای رشد کوهان شتر) بر روی شبکه جهانی اطلاعات منتشر کرده و در آن، عملیات کشتار خود را توجیه می‌کند. در این ماهنامه همچنین آموزشهای نظامی خاص و دستورالعملهای عملیاتی به هواداران خود ارائه می‌کند. (۴۶) یک پدیده شگفت آور دیگر اینکه زرقاوی و بن لادن برای انجام یک سری هماهنگی‌ها و تقویت مبانی سازمانی خود، به طور آشکار بر روی شبکه اینترنت با یکدیگر به گفت و گو می‌پردازند. دیگر همانند گذشته و برحسب ضرورت جنگهای چریکی، بن لادن، کلاشینکوف خود را حمل نمی‌کند بلکه به جای آن یک «لپ تاب» به همراه دارد و در وقت مقتضی از آن استفاده می‌کند. در کنار این، مجموعه‌های بزرگی از افراد وجود دارند که در زمینه اینترنت و کامپیوتر تخصص دارند و لحظه به لحظه مساعدتهای خود را در اختیار سازمان القاعده قرار می‌دهند. به عنوان مثال، گروهی که در عراق فعالیت دارد، نقشه راههای ممکن برای خلاص شدن از محاصره نیروهای امریکایی را از طریق اینترنت در اختیار زرقاوی قرار می‌دهند. با چنین شکلی از اثرگذاری، سازمان القاعده با گذشت زمان اندکی، به اهمیت کاربرد اینترنت در مبارزه خود پی برد. در این میان، تشکلی تحت عنوان «جبهه جهانی اطلاع رسانی» که وظیفه انتشار نامه‌های زرقاوی بر روی شبکه اینترنت را به عهده دارد، با صدور بیانیه ای اعلام کرد: «تکنولوژی گردش اطلاعات، همه چیز را آسان کرده است... و وبها این فرصت را برای همه در اقصی نقاط جهان فراهم می‌کنند که به سخنان «مجاهدین» گوش فرا دهند». (۴۷)

این امپراتوری اطلاع رسانی در گذشته وجود نداشت و زرقاوی یک فرد اردنی ناشناخته بود. اما به مرور زمان و با انتشار روزانه و هفتگی پیامهای زرقاوی بر روی شبکه جهانی اطلاعات، او

هائطور که یکی از فرماندهان امریکایی گفته بود به شکل «سمبلی» با اهمیت بالا درآمده بود. کارشناسان اینترنت در مرکز مطالعات «سایت» اعلام کردند که روزانه ۹ بیانیه و در سه هفته گذشته ۱۸۰ بیانیه از سوی گروه زرقاوی در عراق بر روی اینترنت می رفت. از نظر «مایکل شویر» رئیس سابق گروه تعقیب کننده ی بن لادن در سازمان سیا، زرقاوی طی یک سال از صفر به ۶۰ درجه (۶۰ از ۱۰۰ میزان مراجعه به سایتها زرقاوی بر روی اینترنت) رسیده بود. در این ارتباط «بن ویتزک» یکی از افراد «مرکز اینتل» که وظیفه نظارت بر این سایتها را بر عهده دارد نوشته است: «زرقاوی در زمان مناسبی استفاده از اینترنت را آغاز کرد. در حال حاضر تکنولوژی تبادل اطلاعات به راحتی تکثیر فیلم و توزیع آن را از طریق اینترنت تسهیل کرده است و آن چیزی است که زرقاوی در زمان فعلی به آن نیاز شدیدی دارد. سرعت بالا، تهیه فیلم با کیفیت برتر و انتقال آن با همان درجه از کیفیت به زرقاوی کمک می کند که به راحتی پیامهای خود را از طریق اینترنت منتقل کند». «ایوان کولمن» مشاور مرکز مبارزه با تروریسم در این ارتباط نوشته است: «سازمان القاعده بسیار راغب بود که از تکنولوژی اینترنت در کارهای خود استفاده کند اما عصر بن لادن، عصر فاکس و تلویزیونهای ماهواره ای بود اما نسل جدیدی که زرقاوی نماینده آن است، در عصر اینترنت به سر می برد و به نحو احسن از آن استفاده می کند. افرادی که در اطراف زرقاوی گرد آمده اند، دهه ۲۰ عمر خود را به پایان نبرده اند و به وسایل اطلاع رسانی به شکل جدیدی می نگرند و شورشیان به راحتی می توانند در شهرها از تکنولوژی جدید اطلاع رسانی استفاده کنند». (۴۸) امروزه بسیاری از سایتها بر روی شبکه جهانی تبادل اطلاعات به سازمان القاعده و شاخه های آن در اقصی نقاط جهان تعلق دارد. برای برخی از کارشناسان ضد تروریسم، بن لادن اکنون فقط بر روی زمین مبارزه نمی کند، بلکه او دست به یک جنگ الکترونیکی وسیع زده است که هواداران او از طریق شبکه اینترنت به راحتی از آن استفاده می کنند.

استفاده از شبکه اینترنت برای عملیات تروریستی

شبکه تروریستی القاعده و رهبرش اسامه بن لادن می‌کوشند تا با تبلیغات وسیع در جهان، بر شمار طرفداران خود بیفزایند. در این راستا شبکه‌ی جهانی اینترنت بهترین وسیله را در اختیار آنان می‌گذارد. اما مدتی است که شبکه تروریستی القاعده برای تبلیغات از اینترنت به عنوان مکانی برای بحث و تبادل نظر در مورد شیوه‌های عملیات تروریستی و نظرخواهی و پاسخ به سئوالات هواداران استفاده می‌کند. القاعده از گروه‌های ناوابسته‌ای تشکیل یافته که در سراسر جهان پراکنده اند و مستقلاً عمل می‌کنند، و به همین دلیل یعنی خصوصیت نامتمرکز، سازمانی است که می‌تواند از شبکه‌ی اینترنت بیشترین استفاده را ببرد. اولریش اشکنر (Ulrich Schneckener) کارشناس امور تروریسم در «بنیاد علم و سیاست» آلمان در شهر برلین، در توضیح امکانات اینترنت و سایت‌های جدید اینترنتی از طرف تروریست‌ها برای گروه‌های نامستقل هوادار در سراسر جهان می‌گوید: «در این سایت‌های اینترنتی می‌توان سئوالات مشخصی از رهبران مطرح کرد و در این راستا جواب‌های مشخصی نیز دریافت داشت. البته مشخص نمی‌شود که چه کسی به این سئوالات هواداران پاسخ می‌دهد، اما جواب‌ها به هر حال از طرف کسانی هستند که از نظر ایدئولوژیکی به تروریست‌ها نزدیک اند.»

بیش از یک سال است که شیوه‌ی برنامه ریزی القاعده در شبکه‌ی اینترنت توسعه و تغییر یافته است. امروزه این سازمان از فن‌آوری پیشرفته‌ای چون فن‌آوری اینترنتیو استفاده می‌کند که بیشتر با نام اختصاری Web 2.0 مشهور است. در این فن‌آوری جدید، گروه‌های مختلف می‌توانند در یک سایت اینترنتی با یکدیگر به بحث و تبادل نظر بپردازند و دیدگاه‌های مختلف عقیدتی و همچنین شیوه‌های گوناگون مبارزاتی را با دشمن با هوادارانشان مطرح سازند.

سایت‌های جدید این امکان را می‌دهند که در کنار اطلاع‌رسانی و بیان نظرهای جدید رهبران تروریستی، شنیدن صدا و تصویر آنان، دیدن مراسم مختلف، امکان ابراز نظر و طرح سئوالات مختلف، وجود داشته باشد. این گونه سایت‌های اینترنتی این خاصیت را دارند که در

صورت بسته شدن یکی، بسیاری دیگر بدون دغدغه به کار خود ادامه دهند.

در سایتهای جدید اینترنتی دو بخش وجود دارد:

بخش اول مربوط است به دیدگاه گردانندگان این سایت و خبرهای آنان برای هواداران شان در سراسر جهان و بخش دیگر به نظرات بازدیدکنندگان از این سایتهای مختلف و سوالات آنها از مسئولان تشکیلات اختصاص یافته است. در این بخش هر کس می تواند نظر خود را بنویسد و آن را در سراسر جهان پخش کند. ویدیوهای مجاهدان چچنی، نمونه ای از بخش اول این سایتهای اینترنتی هستند. در آنجا سخنرانی ایمن الظواهری، فرد شماره دو شبکه تروریستی القاعده را می توان دید. در جای دیگر تمرین های نظامی ابومصعب الزرقاوی، رهبر اردنی تبار شبکه تروریستی القاعده در عراق را، که به قتل رسید، می توان مشاهده کرد و با شیوه های ساختن بمب های دست ساز آشنا شد.^(۴۹) گروه های تروریستی پیشرو نظیر شاخه عراقی القاعده اکنون به دنبال دسترسی به یک فضای ثابت و مطمئن برای راه اندازی وب سایتهای خود می باشند. وب سایتهای اینترنتی ابزار بسیار قدرتمندی برای تکثیر و رشد عقاید تروریستی و جذب نیروهای تازه هستند، آنها می توانند به راحتی اخبارشان را از طریق سایتهای اینترنتی خود منتشر کنند و با مخاطبان شان به صورت آنلاین در ارتباط باشند. القاعده هفته ای یک بار برنامه ای به اسم «صدای خلافت» پخش می کند. این برنامه در حقیقت نوعی تریبون تبلیغاتی برای اعضای القاعده است. متن سخنان گفته شده در این شبکه تلویزیونی برای چند روز بر روی سایت باقی مانده و قابل دانلود کردن است. «صدای خلافت» پایه و مبنای فعالیت خود را بر جذب افکار عمومی قرار داده است. در این برنامه فیلم های مربوط به انفجارهای حقیقی به نمایش گذاشته می شود. علاوه بر این، فیلم تمرین نظامی افرادی که لباس نظامی بر تن دارند نیز پخش می شود. این قبیل تصاویر از چند سال پیش که القاعده به دنبال اعضای جدید می گشت پخش شده و بیشتر از آن که جنبه اطلاع رسانی داشته باشد،

جنبه تشویق جوانان در پیوستن به این گروه را داشته است. هر بیننده ای که به تماشای «صدای خلافت» می‌نشیند، تنها یک مسئله به ذهنش خطور می‌کند، گردانندگان این برنامه تنها به یک چیز فکر کرده اند: آن‌ها می‌خواهند جهان را از توانایی‌های خود آگاه سازند.^(۵۰) طبق تحقیقاتی که توسط ماهنامه تخصصی «سنتیل» در آمریکا صورت گرفته، جلسات تبادل نظر بر روی اینترنت به وسیله القاعده یکی از منابع مهم جذب نیروهای جدید برای این سازمان است. در این تحقیق آمده که سایت‌های اینترنتی و جلسات تبادل نظر در این شبکه جایگزین قرارگاه‌های تعلیماتی شده است. ماهنامه «سنتیل» در تحقیق خود درباره حضور القاعده در شبکه اینترنت می‌نویسد: نخستین جلسات تبادل نظر این سازمان تروریستی در سال ۲۰۰۴ در سایتی به نام «منتدالانصار» صورت می‌گرفت. در این سایت، شرکت کنندگان به شرح سفرهای طولانی خود برای شرکت در حملات انتحاری عراق می‌پرداختند. بنا به گزارش روزنامه «نیویورک تایمز» سایت اینترنتی «الخلاص» نقش یادگیری را برای القاعده به عهده گرفته است. در این سایت و نظایر آن مهارت‌های نظامی پایه و ارتباط گیری با رده‌های مخفی القاعده آموزش داده می‌شود. این سایت نقش لجستیکی را در جهت استخدام نیروهای انتحاری بازی می‌کند.^(۵۱) به عقیده «گابریل وایمن» تروریست‌ها به چند شیوه از اینترنت بهره برده اند: مبارزه روانی، تبلیغات، استخراج اطلاعات، جمع آوری بودجه، عضوگیری، شبکه ای شدن، برنامه ریزی و همکاری.

۱- تهیه اطلاعات:

تلاش از سوی تروریست‌ها برای شرکت در صحنه عمومی، تبلیغات و نهایتاً جنگ روانی، که به وسیله پخش اطلاعات غلط، تهدید کردن، انتشار تصاویر وحشتناک از اعمال تروریستی خود انجام می‌گیرد. به عنوان مثال جدا کردن سر «نیک برگ» کارآفرین آمریکایی در عراق و نشان دادن فیلم آن یا جدا کردن سر «دنیل پل» خبرنگار آمریکایی در پاکستان و نشان دادن فیلم آن. تروریست‌ها با استفاده از ابزارهایی چون سایت‌ها و شبکه‌های ماهواره ای می‌توانند

عملکرد خود را بدون هرگونه حذف و به صورت تماماً خشن به نمایش بگذارند. در صورتی که در گذشته شبکه‌های خبری عملکرد تروریستی را سانسور می‌کردند.

۲- جمع‌آوری بودجه

تلاش از سوی گروه‌های تروریستی برای جمع‌آوری بودجه برای فعالیتهای خود می‌باشد که با استفاده از سرشت مشارکتی و سرعت بالای انتقال اطلاعات در اینترنت و امکان جمع‌آوری پول از سوی سازمان‌های سیاسی غیر خشن و بازیگران جامعه مدنی صورت می‌گیرد.

۳- شبکه‌ای شدن

شبکه‌ای شدن به معنای تلاش گروه‌های تروریستی برای وسعت بخشیدن به ساختارهای سازمانی خود و عمل کردن به شیوه‌ای غیر متمرکز از طریق استفاده از اینترنت می‌باشد که با استفاده از رسوخ اینترنت در بسیاری از مناطق جهان صورت می‌گیرد. اینترنت این توانایی را دارد که نه تنها یک گروه تروریستی را دور هم جمع کند، بلکه می‌تواند اعضای سازمان‌های تروریستی متعددی را گرد هم آورد. سایت‌ها به تروریست‌ها امکان می‌دهد تا از چین، فلسطین، اندونزی، افغانستان، ترکیه، عراق، مالزی، ... نزد هم گرد آیند و تبادل نظر نمایند. به علت فشارهای قانونی، بسیاری از گروه‌های تروریستی ترجیح می‌دهند به صورت غیر متمرکز با یکدیگر دیدار کنند. به این صورت که از سایت‌های اینترنتی به عنوان ابزارهای حضور در نزد هم استفاده می‌نمایند.

۴- عضوگیری

تلاش‌های گروه‌های تروریستی برای عضوگیری و به تحریک و داشتن حامیان خود برای حمایت از اقدامات تروریستی به صورتی فعالیت تر، که از طریق جذب نیروهای بالقوه با ارائه

اطلاعات بیشتر با سرعت افزون تر، به صورتی چند رسانه ای انجام می گیرد.

۵- جمع آوری اطلاعات

توانایی استفاده کنندگان اینترنت برای دسترسی به حجم عظیمی از اطلاعات که قبلاً جمع آوری آنها برایشان مشکل بود. در ژانویه ۲۰۰۳، وزیر دفاع امریکا دونالد رامسفلد اعلام کرد که برخی اطلاعات مهم نظامی در سایتهای وزارت دفاع آمریکا آمده است. او اعلام کرد که در ۷۰۰ گیگا بایت اطلاعات موجود در سایتهای وزارت دفاع آمریکا، جمع زیادی از برنامه‌ها، فعالیت‌ها و طرح‌ها وجود دارد. در جولای ۲۰۰۴ محمد نعیم نورخان، متخصص رایانه القاعده دستگیر شد، رایانه او پر از تصاویر و نمودارهای ساختمان‌هایی در آمریکا بود که ممکن بود برای انجام عملیات تروریستی مورد استفاده قرار گیرد. تروریست‌ها با مطالعه منابع خبری اینترنتی و سایتهای اداری می‌توانند از اقدامات خود و از اقدامات و طرح‌هایی که دولت‌ها برای مبارزه با آنها آماده می‌کنند، مطلع شوند.^(۵۲)

۶- فعالیتهای نظامی

گزارشهای فراوانی مربوط به ارتباط بن لادن و تکنولوژیهای اطلاعاتی به عنوان تهدیدی جدی ارائه شده است. بن لادن و القاعده چه نوع حملاتی را می‌توانند به وسیله کامپیوتر انجام دهند، مقامات اسبق ضد تروریسم ایالات متحده متوجه شدند که بن لادن برای طرح ریزی حملات تروریستی به وسیله کامپیوتر با اعضای شبکه تروریستی القاعده در سراسر جهان ارتباط برقرار می‌کند. او ممکن است حملات سایبر را علیه غرب در آینده طرح ریزی کند. اف بی آی اذعان داشته که تروریستهای القاعده ممکن است برای تدارک حملات جدید، سدها و سیستم تهیه آب آشامیدنی را مورد بررسی قرار دهند و احتمالاً بر روی شبکه اینترنت اطلاعاتی را در مورد حشره کشها و محصولات کنترل آفت جستجو و بررسی نمایند.

همچنین می‌توانند حملات ماهرانه ای را علیه تأسیسات زیربنایی و حیاتی همچون رشته‌های ارتباطات راه دور تأسیسات نیروی برق و نفت یا لوله‌های گاز طبیعی ترتیب دهند. این لیست صریح در مورد اهداف احتمالی در میان بسیاری از مقالات تهدید آمیز، مشترک بوده است. برخی از نویسندگان این مقالات معتقدند، تروریستها می‌توانند به کنترل کننده‌های دیجیتالی دسترسی پیدا کنند. مانند کابل‌های انتقال برق، سیستم‌های کنترل ترافیک هوایی و تجهیزات نیروی اتمی.^(۵۳) اکنون براساس اخبار و گزارشهای رسانه ای امریکا مطرح شده است که تروریستها از طریق پست الکترونیک با یکدیگر ارتباط دارند و همدیگر را در اتاقهای گپ (chat rooms) ملاقات می‌کنند. از سیستم (PGP(privacy good pretty برای پنهان کاری استفاده می‌کنند و برای حملات سایبر طراحی و برنامه ریزی می‌کنند. برای مثال از تکنولوژیهای ماهواره ای بی سیم استفاده می‌کنند که باعث فلج شدن اقتصاد ایالات متحده شده است. یکی از بارزترین و جالبترین مثالها از این گزارشات تهدید برانگیز متعلق به روزنامه یو.اس.ای.تودی است که موضوع آن در مورد استفاده آزادانه از پنهان کاری آنلاین است. در این مقاله که در ژوئن ۲۰۰۱ منتشر شد، نویسنده این گزارش به نام جک کلی معتقد است که سازمانهای تروریستی طرح‌های حملات خود را علیه ایالات متحده به صورت آنلاین مخفی می‌کنند و پیامهای سری خود را درون عکسها جاسازی می‌کنند و نام این روش را steganography گذاشته اند. MSNBC تأکید کرد که بن لادن برای پیشبرد اهداف خود به سمت استراتژیهای ICT روی آورده است.^(۵۴)

نتیجه گیری

در این نوشتار بررسی شد که چگونه پیشرفت فن آوری اطلاعات، توسعه ارتباطات را فراهم کرده است. تکنولوژی اطلاعات شامل شبکه‌های اطلاعاتی کامپیوتری، کیفیت و کمیت اطلاعات قابل دسترس در جهان را به شیوه ای بی سابقه دگرگون کرده است. تکنولوژی ماهواره ای و اینترنت در سطح جهان، فاصله ی مکانی و زمانی را از میان برداشته و حوزه ی مشترکی را به وجود آورده و جهان امروز را کوچکتر کرده است. در این منظر آن چه توجه ما را بیش از همه به خود جلب کرد، پدیده ی اینترنت بود که جامع تمام معلومات بشری است و این شبکه به شبکه ی جهان گستر تبدیل شده است. افراد بدون آن که لازم باشد دور هم جمع شوند به همکاری و مبادله ی آراء خود و انواع فعالیت‌های دیگر می‌پردازند.

همچنین بحث شد که گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات چگونه به تحول مفاهیمی مانند امنیت، تهدید، سیاست و ... شده است. در سیاست جهانی امکان اقدام از راه دور که تأثیر وجود فاصله‌ها و فضاهای مکانی را از میان می‌برد (انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی) به وجود آمده است و دولت‌ها با شبکه عظیمی از بازیگران فرادولتی مواجه اند که همگی در شکل گیری سیاست جهانی مؤثرند. همچنین مسائل جدیدی در سیاست جهانی مطرح شده که از آن جمله رویداد یازده سپتامبر ۲۰۰۱ و سرعت انتشار آن در سراسر جهان می‌باشد، که موجب جهانی شدن موضوع تروریسم شده است. درباره امنیت و مسائل مربوط به آن نیز مطرح شد که چگونه مفهوم سنتی امنیت و تهدید، منشأ و ماهیت آنها بر اثر رشد و گسترش فن آوری اطلاعات و ارتباطات، تغییر یافته است. بنابراین فضایی به نام فضای الکترونیکی مناسبات سنتی امنیتی را دگرگون کرده است. در محیط جدید الکترونیکی، اهمیت اطلاع رسانی و انتقال اطلاعات با سرعت و کارایی، بعد ارتباطاتی امنیت برجسته تر شده و مرزهای محیط الکترونیکی به هم پیوسته شده است و این خود باعث مطرح شدن بازیگران جدید شده است. از این بازیگران جدید ما به عنوان بازیگران شبکه ای یاد کردیم، که نه دولت - ملت هستند و نه سازمان‌های

بین‌المللی، نه سازمان‌های غیردولتی، بلکه با توجه به گسترش ارتباطات جهانی شده و با بهره‌برداری از انواع ابزارهای نوین ارتباطاتی توانسته‌اند به‌عنوان بازیگران شبکه‌ای مؤثر در سراسر جهان در شکل‌دادن به سیاست‌اثرگذارند که نمونه بارز آن القاعده می‌باشد. با توجه به مباحث این نوشتار در مورد این که القاعده به‌عنوان بازیگر شبکه‌ای مهم چگونه با استفاده از اینترنت (شبکه‌ی ارتباطی مجازی)، به سازماندهی نیروهای چندملیتی خود پرداخته و همچنین از این طریق مهمترین فعالیتهای آموزشی، تبلیغاتی، فرهنگی و ... خود را پی‌گیری می‌کند، می‌توان به این نتیجه دست یافت که با توجه به محدودیتها و فشارهایی که بر این گروه وارد است، اینترنت و استفاده از آن نقش حیاتی برای آنها دارد.

یادداشت‌ها

- ۱- جواد سوری، **جهانی شدن ارتباطات و اطلاعات**، روزنامه همشهری، ۱۳۸۰، ص ۹.
- ۲- حمید مولانا، **ارتباطات جهان در حال گذار**، (تهران: انتشارات سروش، ۱۳۸۴)، ص ۷۴.
- ۳- کینچی اومایی، **چالش‌ها و فرصت‌ها در دنیای بدون مرز**، مترجم: مسعود کرباسیان، (تهران: انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۸۶)، ص ۲۳.
- ۴- الوین تافلر، **هایدی تافلر، به سوی جهانی جدید**، مترجم: محمدرضا جعفری، (تهران: نشر سیمرغ، ۱۳۷۴)، ص ۳۱.
- 5-A.Giddens, **The Consequences of Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1990, P.21.
- 6-M.Mcluhan, **Understanding Media**, London, Routledge, 1964, P.146.
- ۷- مالکوم واترز، **جهانی شدن**، مترجم: اسماعیل مردانی گیوی، (تهران: سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۹)، ص ۲۱۶.
- ۸- یان آرت شولت، **نگاهی موشکافانه بر جهانی شدن**، مترجم: مسعود کرباسیان، (تهران: انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۸۲)، ص ۱۲۱.
- ۹- محسن اسلامی، **تکنولوژی اطلاعات و حاکمیت**، مجله سیاسی اقتصادی، (شماره ۱۷۶-۱۷۵، ۱۳۸۰)، صص ۸۲-۸۳.
- ۱۰- جیمز اسلوین، **اینترنت و جامعه**، مترجم: عباس گیلوری و علی رادباوه، (تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۰)، ص ۱۸۱.
- ۱۱- حسین سلیمی، **نظریه‌های گوناگون درباره ی جهانی شدن**، (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۴)، صص ۱۵-۱۶.
- ۱۲- آنتونی گیدنز، **جهان رها شده**، مترجم: علی اصغر سعیدی، (تهران: انتشارات علم

و ادب، ۱۳۷۹)، صص ۱۹-۲۰.

۱۳- سعید رضا عاملی، **جهانی شدن‌ها**، مفاهیم و نظریه‌ها، فصلنامه فلسفی، ادیب، فرهنگی ارغنون، شماره ۲۴، ۱۳۸۳، صص ۴-۸.

۱۴- دیوید هلدو آنتونی مگ گرو، **جهانی شدن و مخالفان آن**، مترجم: مسعود کرباسیان، (تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۲)، صص ۱۲-۲۰.

15-David Held and Antony Mc Grew, **The Global Transformation Readers**, 2003, Black wel publishing. Inc, P.3.

16-Waters, Globalization, New york: **Routledge World Bank**, 2003, Annual Report, in www.World Bank. Org, P.120.

۱۷- مهدی ذاکریان، **آمریکا از جهانگرایی تا رویارویی با تروریسم**، فصلنامه مطالعات منطقه ای، جلد دهم، ۱۳۸۱، ص ۱۰.

۱۸- باری بوزان، **آشنایی با مکتب کپنهاک در حوزه مطالعات امنیتی**، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال سوم، شماره سوم، ۱۳۷۹، ص ۳۶.

19-Ole Weaver, **Securitization and Desecuritization**, Ronnie. D In. Lipschutz, on Security, New york: columbia university press, 1995, P.46.

۲۰- بنیامین میلر، **مفهوم امنیت: ضرورت و باز تعریف**، مترجم: مسعود آریایی نیا، فصلنامه ی مطالعات دفاعی و امنیتی، شماره سوم، ۱۳۸۱، صص ۱۵۱-۱۵۳.

۲۱- محمد کاظم سجادیپور، **سیاست خارجی ایران**، (تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۱)، صص ۲۳-۲۴.

۲۲- جوزف موی نیهان، «**جنگ اطلاعات: مفاهیم، محدوده‌ها و استراتژی‌های به کارگیری**» ترجمه: احمدرضا تقاء، دوره عالی جنگ، دانشکده فرماندهی ستاد پاسداران انقلاب

اسلامی، ۱۳۷۹.

۳۳-رضا کلهر، **جنگ اطلاعات و نقش آن در آینده**، فصلنامه سیاست دفاعی، شماره

۳۳-۳۲، زمستان ۱۳۷۹، ص ۲۹.

۳۴-مرادعلی صدوقی، **تکنولوژی اطلاعاتی و حاکمیت ملی**، (تهران: انتشارات وزارت

خارجه، ۱۳۸۰، ص ۱۳۳.

25-Yohan Alexander and Michael s .Swetnam Usama Bin Ladens Al-Qeda :**Profile of a Terrorist Network, Transnational Publishers**, 2001, PP. 1-3.

26-JhonGray, **Al-Qaeda and What it Means to be Modern**, New york and London: The New Press, 2003, PP. 1-5.

27-Waller R.Newell, **Postmodern Jihad What Osama Bin Laden learned From the Left?** The Weakly Standard 2001, available, PP. 11-26.

at:<http://www.freerepublic.com/focus/f-news/573060/post>

28-Haneef James Olive, **The Wahhabism**, 2002, available at:http://www.rtaf.mi.th/publications/terrorism/the_wahhabimyth.pdf, PP. 9-11.

29-John Kaltner, **Killing in the Name of Islam:Al-Qaeda justification for September**, Middle East plicy, vol. x. No.2, summer 2003, P. 78.

30-Rohan Gunaratna, inside Al-Qaeda: **Global Net work of terror**, New york Columbia University Press, 2002.07, PP. 22-23.

31- Richard Shuts, **It is war! Fighting post-11september Global Terrorism Throught a Doctrine of Preemption**, Terrorism and Political Violence, vol.15, No. 1, spring 2003, PP. 1-30.

32- M.AAshraf, **True Islamic Teachings Campared to Al-Qaeda's Doctrine**, The 'Review of Religions, vol. 99, No. 4, April 2004, P. 36.

33- Magnus Ranstrop, **Trrorism in the name of Religion**, **Journal of International Affairs**, vol. 50, No.1, summer 1996, P.43., available

at:<http://www.cianet.org>

34- Chirstopher Hanzel, **The Origins of Al-Qaeda Ideology**, P.40. , National Defense university of US. Available.

at:[http://www.ndu.edu/writing/AyoA/award papers/ hominated-henzed.pdf](http://www.ndu.edu/writing/AyoA/award%20papers/hominated-henzed.pdf).

35- David Zeidan, **The Islamic Fundamentalism view of life as a perennial Battle**, Middle east Review of International Affairs, No.4, December 2001.

36- Hamid algar, **Wahhabism: A critical Essay**, New york: Islamic publications International, 2002, PP. 8-9.

37- Bassam Tibi, **The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New york order**, Berkely: Us Press, 1990, P. 22.

38- William Shepared, Sayyid Qutbs Doctrine of Jahiliyya, **Internatiol Journal of Middle East Studies**, No. 35, 2003, PP.

521-522.

39-Bin Laden, **Declaration of war against American limping the Land of Two Holy Places**, 1996, available at: <http://www.Azzam.com>

40-Douglas E.Streusand, **What Does Jihad Mean? Middle East Quarterly**, No.4,September 1997. P. 5.

41-Abdollah Azzam, **Defense of Muslim Lands**, available at:<http://www.islamwhach.org>

42-Jeffrey Haynes, **Al-Qaeda: Ideology and Action paper prepared for the ECPR joint session of workshops**, April 2004.

43-Mohhamad Ayoob, **Political Islam: Image and Reality**, **world policy Journal**, 2004, available at:<http://www.worldpolicy.org>

44-Chirstopher M.Blanchard, **Al-Qaeda:Statements and Evolving Ideology**, November 2004, available at: <http://www.fas.org>

45-Barry Rubin, **Anti-American Terrorism and the Middle East**, Oxford University Press, 2002, PP. 149-151.

46-Febe Armanios **The Islamic Traditions of Wahhabism and Salafya**, CRS Report for Congress, December 2003, available at:<http://www.fas.org>

47-Rohan Guanartna, **Inside Al-Qaeda:Global Network of Terror**, New york: Columbia University Press, 2002, PP. 51-53.

48-<http://www.aftab.ir/articles/politics/world/clc1125328632pl>.

php

<http://www.dw-&href=http://digg.com>

49-<http://www.iscanews.ir>

50-Martin C.Libicki, "**Information War, Information Peace**", Journal Of International Affairs, vol.51,no.2,spring 1998.

51-Andrew Richter, "**The Revolution in military Affairs and its impact on Canada The Challenge and the Consequences**", The university of British columbia: Institute of International Relation, March 1998.

52-Arquila & Ronfeldt, "**Cyber war is coming! In Athenas camp**", santa monica: RAND-MR-880,1996.

53-Raymond C.Parks & David p.Duggam," **Principles of cyber-Warfare**", westpoint: workshop on information Assurance security, june 2001.

54-Jason Barkham, "**cyber war, cyber crime, cyber terrorism: A bibliographic Essay**", <http://www.asil.org/barkham.pdf>.

55-Eric.A.M.luijff, "**Information Assurance and the Information Society**", Denmark: ElcAr clo TIM-world APS1999.